23/08/2023

Γιώργος Κόρδης: Η των εικόνων ωραιότης

/ Παιδεία και Πολιτισμός

Μείζον πάντα ζήτημα η εικαστική ποιότητα στις εικόνες της Εκκλησίας. Τι είναι η ωραιότης των εικόνων, σε τι συνίσταται; Είναι ζήτημα υποκειμενικό, θέμα γούστου απλώς, υπόκειται σε μέτρηση και μέχρι ποιου σημείου; Όλα αυτά είναι ζητήματα μεγάλα και σημαντικά στα οποία δυστυχώς δεν έχουμε ενσκύψει ως σύγχρονοι δημιουργοί και δεν έχουμε απαντήσεις.

- **Γεώργιος Κόρδης, Αγιογράφος**

Το πιο συχνό είναι να πλησιάζουμε τις εικόνες με μέθοδο ακατάλληλη και να τις κρίνουμε με λάθος ή ελλειπή κριτήρια. Συχνά πλησιάζουμε τις εικόνες αναζητώντας νατουραλιστικές αρετές και την φυσιοκρατική ωραιότητα της αληθοφάνειας. Ψάχνουν, λ.χ, κάποιοι για «σωστή» ανθρωπομετρία, ή για «έκφραση» των προσώπων γλυκιά πλούσια σε συναισθήματα ώστε να μπορέσουν να προσευχηθούν μπροστά σε αυτές καλύτερα.

Άλλοι πάλι πλησιάζουν τις εικόνες θεολογικά-δογματικά ως εάν οι εικόνες να είναι για θεολογικές έννοιες με χρώματα και σχήματα. Η ομάδα αυτή δικαιολογεί και αιτιολογεί συνήθως κάθε εικαστική παρεκτροπή ή υπερβολή συμβολικώς, ως δήθεν

έκφραση θεολογικών νοημάτων.

Δύσκολο πράγμα εδώ να αναλύσουμε τα προβλήματα αυτών των μεθόδων ανάλυσης των εικόνων. Έτσι θα προχωρήσω εν συντομία να εκθέσω λίγες σκέψεις για την ωραιότητα των εικόνων ως λειτουργία μέσα στο εκκλησιαστικό σώμα.

Οι εικόνες καταρχάς και πρωτίστως δεν υπάρχουν στις εκκλησίες ώστε να προσεύχονται ατομικώς όσοι πιστοί παρίστανται στη **Θ. Λειτουργία.**

Ο εικονογραφημένος ναός οπτικοποιεί την Ορθόδοξη εκκλησιολογία, φανερώνει με χρώματα και σχήματα (με αυτήν την σειρά) την των πάντων εν Χριστῷ ενότητα όπως αυτή γίνεται στη Θ. Ευχαριστία.

Έτσι είναι χτισμένος ο ναός αρχιτεκτονικά και η ζωγραφική ακολουθεί. Ο λόγος των εικόνων διαμορφώνεται αναλόγως επιδιώκοντας να εκφράσει το πώς υπάρχουν τα πάντα ενωμένα εν Χριστῷ.

Έτσι και η ζωγραφική αποκτά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά για να υπηρετήσει αυτήν την τεράστια εικαστική εγκατάσταση (installation).

Εγκαταλείπεται ο αυτόνομος ζωγραφικός χώρος πίσω από την επιφάνεια των εικόνων (βάθος) και ο ζωγραφικός χώρος εκτείνεται μπροστά από τους τοίχους ταυτιζόμενος με τον χωρόχρονο των θεατών. Αυτό επιτυγχάνεται με τη χρήση του ρυθμού όπως ορίστηκε από τον ελληνικό πολιτισμό (δυνάμεις που απορρέουν από το έργο και εξέρχονται ακτινωτά προς τον θεατή).

Αλλά και το χρώμα αποκτά ανάλογη δομή. Ο ζωγράφος δεν μιμείται τα χρώματα των πραγμάτων όπως φαίνονται στην «φύση» αλλά τα αλλάζει με καθαρά εικαστικά-ρυθμικά κριτήρια. Οι προπλασμοί απλώνονται με αντιστικτική αντιπαράθεση ψυχρών σε θερμά και σκούρων σε φωτεινά. Ενώ όμως αυτό μοιάζει απομάκρυνση από τη φυσικότητα στην πραγματικότητα είναι μίμηση του λόγου της φύσης. Δες αν δεν πιστεύεις το πώς είναι χρωματικώς δομημένα τα λουλούδια των αγρών.

Το ίδιο για τα σχήματα. Η βυζαντινή εικονογραφική παράδοση δεν επαναλαμβάνει τα σχήματα των πραγμάτων, δεν μιμείται αυτά που βλέπει στον κόσμο. Τα αλλάζει, τα μεταμορφώνει. Συχνά η διαδικασία αυτή είναι μια αφαιρετική διαδικασία και ταυτόχρονα προσθετική. Ο **ζωγράφος**, που πρέπει να είναι εγκρατής της τέχνης του και όχι μόνον, πρέπει να αφαιρέσει τα περιττά και να προσθέσει άλλα στοιχεία για να κάνει τις μορφές του λειτουργικές, δηλαδή ικανές να δέσουν μεταξύ τους και να στήσουν μια μορφή με εσωτερική ενότητα και συνοχή.

Μέσα από την περίτεχνη, δύσκολη αυτή διαδικασία οι μορφές στις εικόνες μεταμορφώνονται. Από ακατέργαστο οπτικό υλικό της φύσης γίνονται μέλη ενός οργανικού σώματος (εικόνας) το οποίο φανερώνει στο σύνολο, αλλά και στις λεπτομέρειες του, το ιδανικό της χριστιανικής Εκκλησίας, την των πάντων ενότητα. Οι εικόνες, δομημένες με τον εικαστικό αυτό τρόπο, γίνονται ωραίες αφού είναι μορφές στην πιο καλή του ώρα, και προσφέρουν στους θεατές της εμπειρία ενός οράματος, μια κανονική πρόγευση παραδείσου.

Η ωραιότης των εικόνων δεν σχετίζεται με απόλυτο τρόπο ούτε με σωστές αναλογίες, ούτε με νατουραλιστικές αρετές και αληθοφανή μίμηση του κόσμου, ούτε με έκφραση συναισθημάτων και ψυχικών καταστάσεων. Η ωραιότης των εικόνων είναι λειτουργία, είναι οπτικοποίηση της Ορθόδοξης εκκλησιολογίας, είναι γεγονός με θεραπευτική-νηπτική λειτουργία για τις αισθήσεις, το νου και την καρδία.

Στην διαδικασία αυτή, ο **ζωγράφος,** πολλές φορές προκειμένου να υπηρετήσει τη ρυθμική αγωγή του έργου του, δηλαδή την λειτουργία του ως προς το εκκλησίασμα, φτιάχνει πράγματα «αφύσικα» που δεν ικανοποιούν το μάτι που συχνά είναι ασκημένο να βλέπει νατουραλιστικά με βάση την φαινομενική «πραγματικότητα».

Κάποτε μάλιστα ο ζωγράφος ενδέχεται και να λαθέψει, δηλαδή να μην πετύχει με ακρίβεια να αποδώσει τις καλές αλλοιώσεις (μεταμορφώσεις) που πρέπει να υποστούν οι μορφές για να λειτουργήσουν. Παντού υπάρχουν αστοχίες (αμαρτίες). Σχεδόν σε όλες τις εικόνες και πολύ περισσότερο στα μεγάλα εικονογραφικά σύνολα, όπου οι εργασίες γίνονταν, και γίνονται ακόμη και σήμερα, κάτω από δύσκολες συνθήκες, υπάρχουν αστοχίες.

Οι αστοχίες αυτές, με την προϋπόθεση πως το σύνολο είναι στημένο σε σωστές δομές και χτισμένο με καλό ρυθμό, δεν καταστρέφουν την ωραιότητα της εικόνας. Αφομοιώνονται και καλύπτονται και περνούν συχνά απαρατήρητες αρκεί κανείς να

βλέπει το όλον κι να μην επιμένει στις λεπτομέρειες.

Και φυσικά όταν κάποιος σύγχρονος εικονογράφος θέλει να αντι-γράψει ή να χρησιμοποιήσει δημιουργικά ένα παλαιό «παράδειγμα» (αυτός ο σωστός και σε πηγές συναντώμενος όρος) πρέπει να διορθώνει τις αστοχίες των παλαιών ζωγράφων και να μην τις επαναλαμβάνει. Έτσι δεν θα κινδυνέψει να διωχθεί και να αναγκαστεί να αλλάξει επάγγελμα ευρισμόμενος σε λαϊκές αγορές της επικρατείας πωλών λεμόνια και άλλα τινά εσπεριδοειδή εδώδιμα και αποικιακά.

Σχόλιο

Στην αριστουργηματική αυτή εικόνα, άριστο δείγμα της παλαιολόγειας Αναγεννήσεως, ο ζωγράφος, ηθελημένα ή αθέλητα, έχει επιμηκύνει το αριστερό της Θεοτόκου χέρι κατά πολύ.

Ανθρωπομετρικά (ως προς το υπόλοιπο σώμα) υπάρχει αστοχία, την οποία ένα ασκημένο περί τα εικονογραφικά μάτι, τη βλέπει ιδιαίτερα όταν ψάχνει για σωστά και λάθη (κυρίως λάθη).

Άμα όμως αφεθεί κανείς στην εικόνα και στην εξαιρετική ρυθμική αγωγή της, στην σεμνή χρωματικότητά της με τις υπέροχες αντιστίξεις θερμών και ψυχρών, στον άνεμο που φέρνουν τα φτερά του αρχαγγέλου Γαβριήλ, στον αέρα που αναμοχλεύει σεισμικά τα σωθικά του κόσμου μπροστά στο επικείμενο γεγονός της Ενανθρωπήσεως του Θεού Λόγου, τότε το μάτι δεν βλέπει πια. Όλες οι αισθήσεις μαζί θεωρούν και γεύεται η καρδιά χαρά, και το κορμί ζητά να σηκωθεί να χορέψει μέσα στην πανήγυρη που ανατέλλει.

Έτσι είναι πάντα με τα λάθη και τις εικαστικές και μη αστοχίες. Το ζήτημα είναι να μη στέκεσαι σε αυτά αλλά να τα αφήνεις να «διορθωθούν» μέσα στην μεγάλη εικόνα, μέσα στον ωραιότητα του συνόλου.

Πηγή: pemptousia.gr / Επιμέλεια: Στέλιος Κούκος